

SJAAK VAN DER VELDEN, HEINER DRIBBUSCH,
DAVE LYDDON, KURT VANDAELE (RED.)**Strikes around the World, 1968-2005.
Case-studies of 15 Countries**

Sjaak VAN DER VELDEN,
Heiner DRIBBUSCH,
Dave LYDDON, Kurt
VANDAELE (red.),
*Strikes around the world,
1968-2005. Case-studies of
15 Countries*, Amsterdam:
Aksant, 2007, 384 p.,
ISBN 978 90 5260 285 1.

In 1978, tien jaar na het 'revolutiejaar' 1968, publiceerden Colin Crouch en Alessandro Pizzorno *The Resurgence of Class Conflict in Western Europe*, een baanbrekende studie over de stakings- en protestgolf waarmee vele ontwikkelde kapitalistische landen te maken kregen op het einde van de jaren 1960 en het begin van de jaren 1970. Ook België kende toen een *resurgence of class conflict*: de staking in de Limburgse mijnen en die bij Vieille Montagne, die Walter Van den Broeck verbeeldde in zijn toneelstuk *Groenten uit Balen*, zijn twee bekende voorbeelden. Goed dertig jaar later is er van een herlevende klassenstrijd niet veel meer te merken en lijken grootschalige stakingsbewegingen, ondanks het recente conflict bij AB InBev, een anachronisme uit een ver verleden. Er wordt minder gestaakt. Stakingen worden door de publieke opinie minder en minder gesmaakt, zo lijkt het wel: gebruikers nemen een advocaat in de arm om het vakantieleed dat werd veroorzaakt door een staking op de luchthaven te compenseren. In de openbare diensten wordt gesproken van de verplichting een minimumdienstverlening te verzekeren in geval van staking. Bewijst dit alles niet dat het stakingswapen tussen 1968 en 2005 veel van zijn betekenis verloren heeft, niet meer efficiënt is en daarom minder wordt gebruikt en aan legitimiteit heeft ingeboet? Die indruk zullen velen hebben, maar gedegen empirisch bewijs ontbreekt. In deze bundel wordt die oefening wel gemaakt en wordt het fenomeen staking tussen 1968 en 2005 onderzocht in vijftien landen over heel de wereld, zowel hoogontwik-

kelde kapitalistische landen als landen aan de (semi)-periferie van het kapitalistische wereldsysteem: België, Frankrijk, Nederland, Duitsland, Zweden, Denemarken, Groot-Brittannië, de USA, Canada, Australië en Nieuw-Zeeland, Korea, Mexico, Argentinië en Zuid-Afrika. De landenstudies worden voorafgegaan door een methodologische inleiding over stakingsstatistiek en de vraag naar de meest adequate indicatoren om de impact van stakingen te meten. In een afsluitend hoofdstuk worden de krachtlijnen uit de landenstudies samengebracht en uitgemakkt welke factoren bepalend zijn geweest voor het ontstaan en de evolutie van de staking. De hoofdstukken over elk land volgen een gelijkaardig stramien, waarbij behalve voor de stakingen zelf, veel aandacht is voor het stelsel van arbeidsverhoudingen, de vakbonden en de rol van de overheid. De economische evolutie en de verschuiving in de samenstelling van de actieve bevolking worden telkens meegenomen. De auteurs zijn specialisten in de materie en komen uit verschillende disciplines: sociologen, politicologen en historici.

Een gelaagd boek

Dit boek is rijk en complex en leent zich tot een gelaagde lectuur. Naarmate je verder doordringt tot de verschillende lagen, komen andere aspecten, andere betekenissen van de staking, nieuwe vragen en methodologische kwesties aan bod. De eerste laag is een geaggregeerde statistische laag – een ‘globale’ zo men wil. Als je de gegevens van de vijftien landen (voor zover ze beschikbaar zijn) samenlegt, laat die laag een patroon zien van verhoogde stakingsactiviteit in de late jaren 1960 en de vroege jaren 1970. Daarna volgt een daling, waarbij het stakingsniveau in 2005 lager ligt dan dat van de jaren 1950 en 1960, een periode van relatieve sociale rust. Dit beeld verschijnt ongeacht de indicator die je kiest: het aantal stakingen, het aantal stakers, het aantal niet-gewerkte dagen en het relatieve stakingsvolume (aantal niet-gewerkte dagen per duizend werknemers).

Bekijk je deze cijfers land per land, dan wordt het beeld al wat meer verscheiden. Denemarken kende bijvoorbeeld drie pieken: rond 1970, in de helft van de jaren 1980 en in de late jaren 1990. Dit kan duiden op nationale specificiteiten (de tweede laag) binnen een voor het overige vrij gelijkaardige economische evolutie, die het stakingsverloop voor een groot deel bepaalt. Kijk je verder in de landenstudies, dan blijkt vaak dat de terugval van het stakingsfenomeen na de *resurgence of class conflict* genuanceerd moet worden, omdat in bepaalde gevallen sectoren en bedrijven nog wel veel en massaal staakten – denken we maar aan de Britse mijnstakingen in 1984-1985.

Werkgeversmilitantisme

De landenstudies waarin stakingen in detail geanalyseerd worden, leren vooral dat stakingen andere betekenissen kregen en de actoren van het stelsel van arbeidsverhoudingen, met name de staat en de werkgevers, een andere houding

aannamen tegenover de staking. De staat trad in een aantal landen repressiever op, via politie-inzet of door een wijziging van de wetgeving, al dan niet na wijzigende rechtspraak, die soms zijn oorsprong had bij de werkgevers. De patroons speelden een niet te onderschatten rol in het initiëren van stakingen. Die konden een gevolg zijn van een bedrijfsstrategie die paste in de wijzigende conjunctuur, maar ook een uiting zijn van wat de auteurs '*employer militancy*' noemen: werkgevers stellen zich revindicatiever op, waardoor de conflictualiteit van de arbeidsverhoudingen toeneemt, of zoeken omgekeerd naar wegen om het gebruik van het stakingswapen te bemoeilijken.

Beide fenomenen zijn in België bekend. In het sociaal overleg zijn het niet langer alleen de vakbonden die vragende partij zijn, zoals in de jaren 1970. Ook de werkgevers gebruiken het overleg om te proberen eisen door te drukken, die op hun beurt reactie uitlokken, al dan niet in de vorm van een staking. Belgische werkgevers hebben vanaf de late jaren 1980 meer en meer een beroep gedaan op burgerlijke rechtbanken om via een eenzijdig verzoekschrift stakingen een halt toe te roepen door individuele stakers te bedreigen met een dwangsom. Dit werd soms verantwoord met het argument dat vakbonden industrieparken blokkeerden, wat je dan weer in verband kan brengen met een ander fenomeen dat in dit boek veel aandacht krijgt: de toenemende fragmentatie van het productieproces. Taken die vroeger binnen de muren van hetzelfde (grote) bedrijf gebeurden, worden nu opgesplitst en uitbesteed aan andere bedrijven, die optreden als onderaannemer. Dat is een van de gezichten van de tertiaïrisering van de tewerkstelling, die meteen toelaat dit fenomeen te relativiseren. Een fabriek die het transport niet meer zelf doet, maar uitbesteedt, draagt bij aan de tertiaïrisering, maar de aard van de activiteit zelf (het vervoer van goederen) is natuurlijk dezelfde gebleven. Dit werkgeversmilitantisme vinden we, zo leert dit boek, ook in andere landen, zelfs in een nog meer uitgesproken vorm. In Duitsland bijvoorbeeld kwam er in 1993 een ommekeer in de traditionele rolverdeling in het overleg, waarbij de vakbonden eisen stellen. Werkgevers zegden CAO's op en traden vervolgens op als eisende partij. Eerder gebruikten sommige patroons lock-outs om de vakbonden financieel in moeilijkheden te brengen.

In Groot-Brittannië deden werkgevers doelgericht een beroep op rechtbanken om stakingen te doen beëindigen. Vaak werden deze acties met succes afgerond. Dit deed de stakingsbereidheid bij andere werknemers afnemen, net zoals in de jaren 1970 de successen die met staken behaald werden andere werknemers ertoe aanzetten het werk neer te leggen.

In Denemarken was het eerder de staat dan de werkgevers die offensief optrad tegen de vakbonden. De regering zette het systeem van indexkoppeling van de lonen op de helling, snoeide in de werkloosheidsuitkeringen en moedigde het bedrijfssyndicalisme aan om een tegengewicht te bieden voor de gevestigde bonden. Privatiseringen gingen gepaard met een verslechtering van de arbeidsvoorwaarden en leidden eveneens tot een verhoogde stakingsactiviteit. Deze defensieve stakingen verklaren dat het stakingsfenomeen ook na de conflictueuze jaren 1970 in

bepaalde landen hoog kon blijven, ook al wijzigde de betekenis ervan en had de staking niet langer een offensief karakter.

Hoe stakingen verklaren?

Welke factoren zijn bepalend voor het fenomeen stakingen en hoe kan je verschuivingen in het stakingspatroon verklaren? Een aantal factoren is gekend uit de internationale literatuur en wordt hier getoetst. Dit onderzoek bevestigt dat economische omstandigheden een grote rol spelen. Het stakingspatroon wordt in ruime mate verklaard door economische veranderingen op verschillende vlakken. De conjunctuur en werkloosheid zijn sterk bepalende factoren. Wanneer het economisch goed gaat en de arbeidsmarktpositie van werknemers gunstig is, neemt de stakingsbereidheid toe. Omgekeerd neemt ze af bij hoge werkloosheid en ongunstige conjunctuur. Economische verschuivingen bepalen op nog andere manieren het stakingsfenomeen. De jaren 1980 waren in West-Europa het toneel van de afbouw van traditionele industriële sectoren zoals de steenkoolmijnen en later de automobielsector. Het ging om grote bedrijven die veel arbeiders tewerkstelden, die regelmatig naar het stakingswapen grepen. De afbouw of het verdwijnen van deze sectoren had direct grote gevolgen voor het aantal stakingen. Het verdwijnen van industrie in West-Europa is dan weer onderdeel van een ruimer fenomeen van verschuiving van tewerkstelling van de industrie naar de dienstensector. De bedrijven zijn er kleiner, het is moeilijker grote stakingsbewegingen te organiseren, de stakingstrategie is er minder aanwezig en de organisatiegraad ligt door de bank lager.

Dat brengt ons bij de rol van de vakbonden en meer algemeen institutionele factoren die stakingen en stakingspatronen kunnen verklaren. Institutionele factoren hebben een grote verklarende kracht, maar wat de concrete impact betreft bestaat er grote variatie. België, een land met een hoge syndicalisatiegraad en financiële tussenkomst van de vakbonden in geval van staking, is eerder uitzondering dan regel. Een hoge syndicalisatiegraad en bijgevolg een sterke organisatorische capaciteit in geval van staking vinden we ook in Scandinavië, maar dat hoeft niet noodzakelijk een verklaring te bieden voor een hoge stakingsactiviteit. Het verband kan ook omgekeerd zijn. Dat was het geval in Denemarken, waar veel stakingen 'wild' waren met een beperkt aantal deelnemers. De hoge stakingsactiviteit leidde er uiteindelijk tot een stijging van de syndicalisatiegraad. De poging van een rechtse regering om de institutionele rol van de vakbonden terug te dringen, werd beantwoord met een massale stakingsactie.

Zweden brengt nog een andere interessante paradox aan het licht van het fenomeen 'wilde staking', dat in deze bundel een prominente rol speelt. Wilde stakingen kan je beschouwen als een correctiemechanisme op de initiatieven die de vakbonden ontplooiën om de arbeidsmarkt te reguleren. Ze kunnen bedoeld zijn om in ondernemingen betere arbeidsvoorwaarden af te dwingen dan sectoraal bedongen, of een reactie zijn op de neveneffecten van deze afspraken op de werkvloer, vaak

voor welbepaalde groepen werknemers. Een deel van de stakingen in België in de late jaren 1960 en de vroege jaren 1970 past in dit patroon: het waren vaak de laagst gekwalificeerden die het werk neerlegden, uit protest tegen de voor hen negatieve gevolgen van de arbeidsorganisatie die de sectorale afspraken mogelijk moesten maken.

Het stakingspatroon in Frankrijk wordt beïnvloed door de lage syndicalisatiegraad en daaraan gekoppeld het niet betalen van stakersvergoedingen. Een van de stakingseisen is dan ook vaak dat de werkgever de stakingsdagen uitbetaalt. Een ander gevolg is dat stakingen er het werk zijn van actieve minderheden, zodat slechts een klein deel van de arbeiders aan de acties deelneemt. Staken is in Frankrijk in de eerste plaats een recht van het individu – een erfenis van de Franse Revolutie – en niet van de vakorganisaties.

De stakingen van de jaren 1970 hebben in bepaalde landen, zoals Denemarken, geleid tot de oprichting van alternatieve vakbonden of organisatievormen om de stakingsacties te omkaderen en hebben als zodanig het syndicale landschap een ander gezicht gegeven.

Een restrictiever stakingsrecht

De auteurs besteden veel aandacht aan de structuur en het functioneren van overlegssystemen en aan het juridisch kader. Het juridisch statuut van de staking loopt sterk uiteen en was in de beschouwde periode onderhevig aan verandering. Een aantal landen, zoals België, heeft een liberaal stakingsrecht, terwijl in andere zoals Nederland of Denemarken, stakingen aan veel meer regels en toezicht van de rechter onderworpen zijn. Verder wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen stakingen uitgaande van individuele werknemers, of stakingen die gedragen worden door de vakbonden die partner zijn in het overlegstelsel. In bepaalde landen zijn politieke stakingen zonder meer verboden. Ten slotte verschilt het stakingsregime van de werknemers uit de openbare sector van dat van de privésector. Dit heeft gevolgen voor het aantal stakingen, het aantal betrokken werknemers en het al dan niet algemene karakter ervan. Het juridisch regime heeft ook consequenties voor de stakingstactiek. Het houdt stakingen niet volledig tegen. Werknemers die de arbeid willen neerleggen, zoeken wel naar actievormen die mogelijk zijn binnen het stakingsregime, tasten de grenzen af en slagen erin die enigszins te verleggen of grijpen naar alternatieve actievormen.

De geschiedenis van de stakingen in Groot-Brittannië geeft het belang van politieke en institutionele factoren goed aan. Militantisme bleef er tot in de late jaren 1980 sterk, met de mijnstaking als emblematisch voorbeeld. Om dat te beteugelen was er een sterke staatsinterventie nodig, niet enkel in de vorm van massale politie-inzet, maar ook en vooral via juridische ingrepen tegen piketten en bepaalde vormen van 'wilde' staking. Er werden ook procedures opgelegd om de invloed van de vakbonden te beperken. Hier was sprake van een politiek geïnspireerde campagne door de conservatieve regering. Werkgevers maakten gebruik van de moge-

lijkheden die de wetgeving bood om aan stakingen het hoofd te bieden. Het zou nog tot 1991 duren vooraleer er een trendbreuk kwam in de stakingscurve: zowel het aantal stakingen, het aantal stakers als het aantal verloren arbeidsdagen liep drastisch terug tot de niveaus van de vroege jaren 1960, of er zelfs onder. In de jaren 1990 verplaatste de stakingsactiviteit zich naar de openbare sector. Dat hield verband met de privatiseringen. Dat er sprake was van een politieke trendbreuk bleek uit het feit dat New Labour de restrictieve juridische omkadering van de staking niet terugschroefde toen het aan de macht kwam.

Het juridisch statuut van de staking hangt nauw samen met het overlegstelsel. Institutionaliseren van het overleg – dat na 1945 gemeengoed werd, maar in sommige landen al bestaat sinds de late 19e eeuw – is erop gericht staking (en lock-out) zo veel mogelijk terug te dringen. Daarom kunnen sancties getroffen worden tegen organisaties die staken tijdens de looptijd van een CAO met een clausule van sociale vrede of tegen individuele actievoerders. Dat laatste is het geval in Zweden, waar men een boete van 200 kronen (oorspronkelijk een maandloon) kon opleggen. Hoewel het bedrag na enkele decennia nog enkel symbolisch was – het was niet geïndexeerd – werd het nog lang behouden precies omwille van het symbolische karakter: overleg was de norm.

De relatie tussen overleg en staking is complex, zo blijkt ook uit dit boek. Staking en overleg sluiten elkaar geenszins uit, zo komt naar voren uit onderzoek naar de beginperiode van het overleg. Staken kon functioneel zijn om het overleg op gang te krijgen of te houden. In de periode die hier wordt bestudeerd, bleken overlegssystemen de stakingsactiviteit soms te stimuleren. Vele stakingen in de late jaren 1960 en vroege jaren 1970 waren, zoals aangestipt, reacties op de uitkomsten van het overleg. Eens de economische crisis definitief haar intrede had gedaan, bleek het overleg niet langer een instrument om de koopkracht te verhogen en werd naar het stakingswapen gegrepen. In de context van de crisis kwamen meer regeringen in het overleg tussen, met als doel loonmatiging. In een aantal gevallen lokte dit conflicten uit: in Denemarken, maar ook in België. Vooral de indexkoppeling was inzet van dergelijke conflicten. In Frankrijk ging het overleg in de onderneming over de invoering van de 35 urenweek gepaard met stakingen.

In andere landen en contexten bleek het overleg wel functioneel om het stakingsfenomeen terug te dringen. Dat gold voor het akkoord van Wassenaar in Nederland (1982) en voor Mexico, een land met een sterke corporatistische traditie, waar ook na de neoliberale golf na 1982 nog zogenaamde ‘pacten’ werden afgesloten. De staat legde weliswaar een loonmatiging op, maar controleerde de toekenning van andere sociale voordelen veel minder, zodat de vakbonden toch nog wat konden bieden aan de achterban. Daaraan moet worden toegevoegd dat de representativiteit van die vakbonden in Mexico vaak te wensen overliet. Ruimte voor actie in de onderneming was er niet, precies omdat de lonen geblokkeerd werden. In het akkoord van Wassenaar was er dan weer sprake van een ruil: loonmatiging in ruil voor de belofte van een stijging van de werkgelegenheid.

Bringing the state back in

De context van dergelijke pacts was de globale verzwakte positie van de arbeidersbeweging als gevolg van de economische crisis en de hoge werkloosheid. Die luidde dan weer een periode in van neoliberaal beleid, gericht op loonmatiging en decentralisering van het overleg, gepaard gaande met privatisering van overheidsbedrijven. Dit beleid was gericht op het herstel van de marktwerking en gefundeerd op het paradigma van de competitiviteit, gedefinieerd in termen van loonkostenbeheersing. Het neoliberalisme krijgt in dit boek een centrale plaats. Het kreeg ontwikkelingskansen door de economische crisis van de jaren 1970. Die bleek een structurele mutatie van het kapitalisme in te luiden, waarvan de effecten nog versterkt werden door de val van de Berlijnse Muur in 1989. Globalisering is een van de kenmerken van deze economische verschuiving. Zoals bekend is het terugdringen van de rol van de staat een centraal element in het neoliberalisme. Dit boek toont overtuigend aan dat wat de arbeidsverhoudingen betreft, dit terugtrekken van de staat sterk moet gerelativeerd worden. Voor de arbeidsverhoudingen wint de staat ondanks de globalisering niet alleen aan belang, hij wordt ook meer en meer repressief (*'la main droite de l'état'*). Dat blijkt niet alleen uit een striktere stakingswetgeving, maar ook uit het steeds frequenter ingrijpen van de staat in de collectieve arbeidsverhoudingen en de loononderhandelingen. Een ander aspect van deze groeiende en autoritaire interventie zijn uitspraken van de rechtbanken om het stakingsrecht in te perken. Dit staatsinterventionisme wordt in een aantal gevallen geïnitieerd door de werkgevers. In de USA maakte een rechterlijke beslissing uit 1938 het mogelijk om stakers door andere werknemers te vervangen, maar het was pas in de jaren 1980 dat werkgevers van die mogelijkheid gebruikmaakten. Gaandeweg nam de staat zelf het initiatief om te interveniëren in de loonvorming en het stakingsrecht aan banden te leggen. Meestal ging het om conservatieve regeringen en zette de tendens in na een nederlaag van een vakbeweging of een stakingsbeweging (bv. in Groot-Brittannië). Deze interventies waren geïnspireerd door de bekommernis om de concurrentiekracht van de 'eigen' ondernemingen te waarborgen. Een andere relativering van het terugdringen van de rol van de staat in het neoliberale tijdperk zijn de stakingen in de overheidssector of door de welvaartsstaat gefinancierde sectoren zoals de zorgsector. Er is sprake van in verschillende hoofdstukken van dit boek; de acties uit de 'witte' sectoren zijn verantwoordelijk voor een groot deel van de stakingsactiviteit. Het gaat om rechtstreeks of onrechtstreeks door de overheid gesalarieerden. Omdat ze vaak functies uitoefenen die direct verbonden zijn met zorg voor personen, kunnen acties die goed georganiseerd zijn vaak op de sympathie van de bevolking rekenen, meer dan het geval is in de sectoren die direct aan de wereldmarkt zijn blootgesteld. In de bijdrage over Denemarken wordt over deze stakingen een interessante vaststelling gemaakt. De stakingen vinden plaats tegen de achtergrond van economische groei en toename van private welvaart. In die context wordt ondermaatse dienstverlening door de (semi-)openbare sector door het publiek minder en minder getolereerd.

Staking op de Boelwerf in Temse, jaren 1970 (Amsab-ISG, Gent)

Stakers in die sectoren vinden steun bij de bevolking omdat er sprake is van een belangenparallisme en de acties direct ten goede komen aan de belangen van de gebruikers. Deze financiering door de staat kan op termijn echter het belangenparallisme ondermijnen. De diensten worden gefinancierd met inkomsten uit de sociale zekerheid en de fiscaliteit. In het verlengde van de neoliberale politiek werd ernaar gestreefd om het overheidsbeslag op het inkomen te verminderen waardoor de ruimte voor private consumptie toeneemt, maar de financiering van deze sectoren onder druk komt te staan. Vraag is of dit belangenparallisme standhoudt wanneer de fiscale druk stijgt op met name de middengroepen. De 'witte' sectoren zijn om nog een andere reden interessant: er worden nieuwe actiemiddelen beproefd, onder meer om de steun van het publiek niet te verliezen. In het hoofdstuk over Frankrijk gaat veel aandacht uit naar responseonderzoek van het ministerie van Arbeid, waarin werkgevers en werknemersvertegenwoordigers ondervraagd worden over conflicten en arbeidsverhoudingen. Dit onderzoek brengt andere vormen van conflict naar boven die niet in de stakingsstatistiek zijn opgenomen, zoals de weigering overuren te presteren, stiptheidsacties, betogingen en petities. Die nemen toe en zijn vaak een alternatief voor de klassieke staking.

De 'witte' sector is vanuit economisch oogpunt eveneens bijzonder. In een aantal landen dringt marktwerking weliswaar door in de 'witte' sectoren, maar de financiering ervan gebeurt door de staat, die daardoor een grote greep behoudt, meester is van het spel en door het electoraat ter verantwoording kan worden geroepen. In de industriële sectoren is dat minder en minder het geval: die zijn meer en meer blootgesteld aan de werking van de wereldmarkt, waar de natio-

nale staten nog weinig vat op hebben. Nochtans blijkt uit deze bundel het grote belang van nationale institutionele configuraties, structuren en arrangementen en van de politiek in het algemeen. Veel van de fenomenen die de revue passeren zijn een gevolg van economische mutaties die een transnationaal karakter hebben, maar de politieke ruimte waarmee moet worden omgegaan is die van de nationale staat, die zich op zijn beurt institutioneel aanpast aan deze nieuwe internationale economische realiteit. Deze aanpassingen zijn nog steeds landenspecifiek en ook al zijn er een aantal gelijklopende trends, met name het werkgeversmilitantisme, hangt het af van krachtsverhoudingen in elke staat of dit werkgeversmilitantisme al dan niet succes heeft. Syndicale macht, mobilisatiekracht, organisatie en electorale verhoudingen zijn factoren die hierbij een rol spelen.

De vakbonden

Wat de bundel duidelijk maakt, is de centrale betekenis van de vakbeweging. De stakingen van de late jaren 1960 en de vroege jaren 1970 waren vaak gericht tegen de vakbonden en hun rol in het overleg. Er waren pogingen om alternatieve structuren op te zetten om de staking te omkaderen. De positie van de vakbonden werd teruggedrongen. Dat kwam tot uiting in het teruglopen van de syndicalisatiegraad, maar anders dan in de vroege jaren 1970 kon worden aangenomen, groeide de staking niet uit tot een structureel alternatief voor een op overleg gerichte vakbeweging. Beide blijken nog steeds complementair te zijn, met dien verstande dat het gebruik van het stakingswapen sterk is ingeperkt en dat stakingen meer en meer een defensief karakter hebben gekregen, althans in de sectoren die blootgesteld zijn aan de mechanismen van de wereldmarkt.

Het neoliberalisme

Globalisering, en daaraan gekoppeld de opgang van het neoliberalisme, vormt een van de fundamentele onderliggende structuren van dit boek. De vraag die zich hierbij stelt is die naar de aard, de betekenis en de chronologie van de doorbraak van dat neoliberalisme. Het begrip wordt door veel auteurs gebruikt, maar niet precies gedefinieerd en op de dragers ervan en hun onderlinge articulatie wordt niet in detail ingegaan. Een interessante vraag daarbij is die naar de verhouding tussen werkgeversorganisaties en politieke partijen en naar verschuivingen in het ideologische klimaat. Dit zou kunnen bestudeerd worden aan de hand van de reacties van de 'publieke opinie' op het fenomeen staking. Neoliberalisme werd niet in alle landen in dezelfde mate doorgezet – het volstaat België en Nederland te vergelijken. Het had niet dezelfde impact omdat de economische structuur van de landen verschilt en dus de gevolgen van een op neoliberalisme gebaseerde politiek uiteenlopend zijn. Een van de breekpunten was de arbeidsduurvermindering, in de mate dat die een alternatief antwoord kon bieden op de neoliberale economische politiek gebaseerd op loonmatiging. Arbeidsduurvermindering werd in de jaren

1970 en de vroege jaren 1980 door de vakbeweging naar voren geschoven als antwoord op de crisis. In West-Duitsland organiseerde IG Metall in 1984 een 'methodische' staking om die arbeidsduurvermindering in de vorm van de 35 urenweek af te dwingen. De staking had niet alleen niet het verhoopte succes, de werkgevers reageerden met een 'koude lock-out': ze sloten de bedrijven die getroffen werden door acties bij toeleveranciers. Zo zetten ze financiële druk op de stakingskassen van de vakbond. Die druk werd bovendien nog verergerd door een beslissing van het arbeidsamt, geïnspireerd door de conservatief-liberale regering, om bepaalde groepen arbeiders getroffen door de lock-out niet langer financieel te steunen. 1984 was in (West-)Duitsland dan ook het eindpunt van de golf van militantisme die in 1969 was ingezet. In België kwam de breuk een decennium later: vanaf 1995 daalde het aantal dagen dat een staking duurde scherp en waren er ook minder werknemers bij betrokken. De verklaring is een combinatie van krachtsverhoudingen en institutionele factoren. De algemene staking van 1993 – de eerste sinds 1936 – was geen succes. De regering legde het Globaal Plan op, dat onder meer een verder uitgediepte decentralisering van het overleg naar het ondernemingsniveau bevatte. De kansen op conflict namen daardoor toe, maar er zijn sindsdien minder werknemers bij betrokken en de stakingen duren in de regel korter.

Het zal ondertussen wel duidelijk geworden zijn dat de redacteurs en de auteurs een zeer verdienstelijk werk hebben geleverd, ook al roeien ze wat tegen de tijdgeest in – zowel maatschappelijk-politiek als historiografisch. Een van de verdiensten van het boek is het samenbrengen van historici en (zullen sommigen zeggen andere) sociale wetenschappers. Het geeft een erg rijke benadering van het stakingsfenomeen, ook al vallen de verschillen tussen de disciplines op. De historici die aan deze bundel hebben meegewerkt zijn meer geneigd andere bronnen dan de officiële statistieken en surveys te gebruiken en doen bijvoorbeeld ook een beroep op kranten. Wellicht had een dergelijke aanpak, toegepast voor alle landen, een scherper beeld opgeleverd. Anderzijds is die benadering, zoals Sjaak van der Velden terecht opmerkt, bijzonder arbeidsintensief en geeft het boek dat nu voorligt al een heel mooi beeld van het fenomeen staking in de wereld sinds 1968. De inbreng van de sociale wetenschappers zorgt dan weer voor een heldere vraagstelling en problematisering en voor een sociologische blik.

Het analysekader van dit boek is adequaat omdat het de staking situeert in een politieke en economische context, binnen het krachtveld tussen werknemers en werkgevers en aan die laatste groep veel aandacht besteedt. Anders dan de titel suggereert, is het boek meer dan een collectie van landenstudies. De meeste auteurs hebben de gemeenschappelijke vragen van het onderzoek aangesneden en de methodologisch-statistische inleiding geeft een goede introductie op het onderwerp en duidt onmiddellijk de krachtlijnen aan. In het besluit wordt synthetisch ingegaan op de verklaringen van het stakingspatroon in de verschillende landen. Verdienstelijk is ook de over het algemeen geslaagde articulatie tussen *global labour*

history en de landenspecifieke stakingspatronen. Aan de rol van vrouwen in stakingen wordt consequent aandacht besteed.

Bepaalde aspecten van het boek zijn voor kritiek vatbaar. Een eerste is een zeker onevenwicht. Het kon niet de bedoeling zijn de ronde van de wereld te maken, maar het is toch jammer dat Italië niet aan bod komt. Was er geen specialist bereid mee te werken? Het is een 'transnationaal' boek geworden, in die zin dat een transnationaal fenomeen wordt bestudeerd met oog voor de nationale contexten. Wat buiten beeld blijft zijn de transfers tussen landen. Was het niet zo dat bepaalde stakingstechnieken, bepaalde manieren om aan stakingen het hoofd te bieden, in het ene land werden geïmporteerd uit een ander land? Waren er geen internationale contacten tussen de verschillende bewegingen? De vraag wordt niet echt gesteld, nochtans is het fenomeen het bestuderen waard. Welke rol speelden bijvoorbeeld internationale werkgeversorganisaties, multinationale ondernemingen of internationaal opererende advocatenkantoren in het uitwerken van een strategie tegen de stakingen? Het is net zo goed mogelijk dat voor bepaalde aspecten van de stakingsgeschiedenis dit internationalisme niet te zeer moet worden overschat. Bij een vluchtige lectuur van bladen als *Clarté et l'Exploité: organe central du Parti Communiste Marxiste-Léniniste de Belgique*, voor wie de staking het actiemiddel bij uitstek was, valt allereerst hun enge nationale, zelfs provincialistische blik op.

Hoewel het boek ervoor opteert de staking te kaderen in het globaal raamwerk van de arbeidsverhoudingen, is dat niet in alle bijdragen het geval. Met name in het hoofdstuk over Korea is er weinig aandacht voor de houding van de werkgevers.

Kurt Vandaele geeft een mooi synthetisch overzicht van de stakingsevolutie in België en neemt ook het Franstalig onderzoek – onder meer van de CRISP – mee. Hij maakt een interessante analyses, maar de openbare sector krijgt wat te weinig aandacht. De interprofessionele dynamiek die kenmerkend was voor de stakingen in België in de jaren 1970 en de rol die het ABVV onder leiding van Georges Debunne daarin speelde, blijft wat in de schaduw.

Bij de verklaringen in sommige hoofdstukken kan je je vragen stellen. Sjaak van der Velden stelt de kloof tussen vakbondstop en basis centraal in de verklaring van de stakingen in Nederland. Hoe komt het dan dat in een land waar de syndicalisatiegraad laag is en waar dus nog ruimte is voor nieuwe vakbonden, er dan geen van de grond komen? Is er niet eerder sprake van twee 'publieken': diegenen die hun hoop stellen op de vakbeweging en een ander publiek dat opteert voor directe actie? In die zin kan er geen sprake zijn van een kloof, omdat die laatste groep niet tot de syndicale achterban behoort.

Deze mineure punten van kritiek en discussie doen nauwelijks afbreuk aan de verdiensten van deze studie, die, laten we hopen, nieuwe impulsen geeft aan het stakingsonderzoek. Dat het een uitermate relevant sociaal fenomeen is, toont deze studie overtuigend aan. Het is uitkijken naar een langetermijnonderzoek van het fenomeen staking in België in de 19e en 20e eeuw.